

САВРЕМЕНЕ СТУДИЈЕ АФЕКТА

Иако је појам афекта, под којим се уобичајено подразумева нагла и интензивна телесно-емоционална реакција која претходи рационалној процени, присутан у различитим филозофским и психолошким традицијама, студије афекта односе се на специфично интердисциплинарно поље које се развија крајем двадесетог века унутар друштвено-хуманистичких наука. Афективни заокрет (*affective turn*) јавља се као одговор на постструктуралистичка ограничења; долази до преиспитивања интерпретативних парадигми усмерених на језик, дискурс и репрезентацију. На тај начин, афективни заокрет наглашава значај оних искустава која не могу бити у потпуности обухваћена дискурсом, а истовремено учествују у стварању знања и обликовању политичког и друштвеног. Кључни текстови настају деведесетих година двадесетог века, када афекти и емоције постају предмет интердисциплинарног теоријског промишљања. Ен Цветковић (*Ann Cvetkovich*) 1992. године објављује књигу *Mixed Feelings: Feminism, Mass Culture and Victorian Sensationalism* (Помешана осећања: феминизам, масовна култура и викторијански сензационализам), у којој афекте посматра као културно и друштвено посредоване феномене. С друге стране, Брајан Масуми (*Brian Massumi*) 1995. године објављује есеј „The Autonomy of Affect” („Аутономија афекта”), који афект промишља у односу на наслеђе Баруха де Спинозе (*Baruch de Spinoza*) и Жила Делеза (*Gilles Deleuze*). Посматра га одвојено од емоције, као интензитет који долази пре ње, и анализира однос тог интензитета и језика, то јест преиспитује сувише поједностављен поглед на питање да ли је афект уопште сводив на језик. Зато се враћа на познату бинарност природа/култура, истичући да тврдња да је природа, у чији домен спада и афект, дискурзивно конструисана не значи да она не постоји изван те дискурзивности као аутономна категорија. Дакле, проблем је апсолутно присвајање и подвођење природе под културу, без придавања значаја њеној аутономији. Пред крај есеја и поентира: „Афект представља кључ за поновно промишљање постмодерне моћи након идеологије.”¹

Међутим, есеј Ив Кософски Сеџвик (*Eve Kosofsky Sedgwick*, 1950–2009) и Адама Франка (*Adam Frank*, 1967) „Shame in the Cybernetic Fold: Reading Silvan Tomkins” („Стид у кибернетичком набору: читајући Силвана Томкинса”, 1995) проблематизује и та питања, али и отвара потпуно нове перспективе. Основни проблем теорије афекта за њих јесте то што се конкретне афективне димензије своде на афект као такав, на интензитет. Отуда овај текст стоји на почетку темата, јер је, ма колико деловао терминолошки оптерећујуће, био кључан за развој савремених студија афекта у оном облику у ком постоје данас. Франк и Сеџвик преиспитују сам процес формирања теорија, као и начине на које савремени теоријски оквири функционишу. Томкинсово промишљање афеката и идеју њихове теоретизације виде као подстицајну за нове облике мишљења. Они запажају да савремена теорија опсесивно

¹ Massumi, Brian. (1995). „The autonomy of affect”. *Cultural Critique*, no. 31, The Politics of Systems and Environments, part II, autumn, 104.

мисли кроз исте бинарности: присуство/одсуство, недостатак/мноштво, природа/култура, репресија/ослобађање, субверзивно/хегемонијско. Отуда делује да све савремене теорије имају исти принцип; потребно је разоткрити механизме моћи и репресију. У том смислу, сумња и параноидно критичко становиште постају услов теоретизовања.

Други важан проблем савремене теорије јесте покушај бег од есенцијализације, који парадоксално завршава произвођењем нових есенцијализама – моћ је свуда, дискурс све производи, афект је универзалан итд. Стога се Франк и Сецвик осврћу на књигу Ен Цветковић у којој она не прави разлику између различитих афеката. Томкинс је за њих инспиративан јер нуди теоријски оквир који није сведен на бинарности, али ни на бесконачност, већ на оно што они називају коначним мноштвом – ограничен број афеката који показује вишеструке разлике, нијансе и градацију. Дакле, не треба анализирати афект као такав, већ стид, страх, узбуђење, изненађење... На тај начин Томкинсова теорија афекта, ограничена на коначно мноштво, а ипак таква да показује разлике које су вишеструке, стварне и искуствене, стоји као освежење насупрот савременој теорији која често бинарном структуром одређене разлике чини видљивим, а у том процесу подједнако важне разлике брише. То је посебно значајно у погледу на квір идентитет, као што је Ив Сецвик већ предпочила у својој књизи *Epistemology of the Closet* (*Епистемологија ормара*, 1990).

Дакле, Сецвик и Франк анализирају механизме мишљења и интелектуално поље у историјском тренутку друге половине двадесетог века, односно дефинишу кибернетички набор: „Кибернетички набор би се могао описати као набор између постмодернистичких и модернистичких начина изношења хипотеза о мозгу и уму.” Прелазак с аналогног на дигитално обележен је општом тенденцијом да се било која хомогена структура разуме као систем који производи разлике, али како он још увек није технички израчунљив, теоријски се замишља. Њих стога интересује друштвени тренутак када је постало актуелно произвођење разлика из нечег што је првобитно било хомогено. Тако је за Томкинса афективни систем примарни мотивациони систем који чини девет основних афеката, али они нису унапред организовани, већ тек у испољавању настају квалитативно и по интензитету различити афективни изрази. Посебно им је инспиративан афект стида, односно питање како се механизам функционисања стида као афекта изједначава с оним што ради теорија. Афекти попут стида, гађења и презира делују тако што наглашавају границе и успостављају разлику између сопства и околине. Док гађење и презир постављају потпуну границу, стид је специфичан афект јер субјект, упркос угрожености, и даље задржава жељу и допадљивост према објекту. Стид је на тај начин продуктиван јер не доводи до потпуне затворености, те подстиче субјекта да тражи нова објашњења динамике која је истовремено рањива и везујућа, суштински подстиче га да развија сопствену теорију. Зато стид као афект побуђује стварање новог знања кроз покушаје изналажења смисла и објашњења.

Идеју да афективно обликује теоријско мишљење Ив Сецвик посебно разрађује у есеју „Paranoid Reading and Reparative Reading, or, You're So Paranoid, You Probably Think This Essay is About You” („Параноидно читање и репаративно читање, или толико си параноичан да вероватно мислиш да је овај есеј о теби”, 2003). Она истиче

како су феминистичке, марксистичке, психоаналитичке и квир теорије често обликоване параноидним читањем, начином интерпретације који полази од претпоставке да је најважнији задатак разоткривање скривених структура моћи. Зато параноја производи „јаке теорије” које могу објаснити велики број појава једном логиком, али управо због тога често постају таутолошке и затворене за оно што је неочекивано и амбивалентно. Ив Сецвик не одбацује параноидну критику као погрешну, већ показује како је она постала толико доминантна да је потиснула другачије облике „сазнања”. Она може да покаже како су идентитети конструисани и како институције прикривају насиље, али Сецвик се пита шта ако знање о томе не мења ништа? Због тога уводи идеју репаративног читања, које не би било мање интелектуално јер не прониче до оног што се наслуђује као „јединствено знање”, већ би било усмерено на стварање новог. Репаративно читање ставља фокус на отвореност за оно што текст или одређене праксе производе, на то како од постојећих ресурса текста створити нове облике знања и релација. Тако ауторка истиче како кемп пракса, која се доводи у везу с квир културом, може остати непрепозната у својим репаративним могућностима уколико се посматра искључиво кроз параноидну оптику. Управо у оквирима квир теорије студије афекта постају посебно важне, јер омогућавају промишљање начина на које се, упркос искуству искључености и рањивости, стварају нови облици везаности и осећаја припадања.

На трагу тумачења Ив Сецвик настаје низ каснијих студија у којима се афекти конкретизују, али се у анализи не прави строга разлика између њих и емоција. У темат су укључени текстови ауторки Сијен Хај (*Sianne Ngai*, 1971), Саре Ахмед (*Sara Ahmed*, 1969) и Лорен Берлант (*Lauren Berlant*, 1957–2021), које повезују сличне истраживачке замисли: како конкретне емоције и афекти учествују у обликовању субјективности, друштвених односа и политичког. Сијен Хај у књизи *Ugly Feelings* (*Ружна осећања*, 2005), између осталог, анализира анксиозност, завист, иритацију и параноју, полазећи од опажања да у друштвено-политичкој стварности капитализма треба обратити пажњу не на велика трансформативна осећања, као што су то гнев и страх, већ на она осећања која су, иако нижег интензитета, присутна и која све више обликују субјективитет и друштво. У поговору књиге који смо уврстили у темат, „Afterword: On Disgust” („Поговор: о гађењу”), Сијен Хај полази од чињенице да је књижевна теорија крајем двадесетог века привилеговала појам жеље као афективни идиом повезан с флуидношћу, семантичком вишеструкошћу и плурализацијом значења, док је гађење остало скрајнуто. За разлику од жеље, која је амбивалентна и лако се уклапа у идеју постмодерног плурализма, гађење је пак афект који успоставља границе, прави разлику између прихватљивог и неприхватљивог, те свој предмет одређује као неподношљив, односно потпуно искључујући. Гађење тако може да потпомаже стварању расистичких, хомофобичних и других друштвених хијерархија, али исто тако може и да функционише као афект отпора према ономе што Херберт Маркузе (*Herbert Marcuse*) назива репресивном толеранцијом, односно према плурализму који настоји да сваку разлику учини подношљивом и уклопивом. Ауторка полази од Маркузеа, односно од плурализма као плурализма политичке државе, али своју анализу примењује на књижевну теорију и уметност анализирајући однос према гађењу у роману Кларис Лиспектор (*Clarice*

Lispector) Муке њо Г. Х. и у песничкој збирци Бруса Ендруза (*Bruce Andrews*) *Немам њајир, зајшо уђуши, или Друшћивени романћизам*. Оба дела откривају амбивалентан однос уметности према гађењу, те се гађење показује као афект који још увек нема пуну политичку ефикасност, али чини видљивим *їранице*.

Сара Ахмед је 2004. године објавила књигу *The Cultural Politics of Emotion* (*Кулћурна њолићика емоција*). Она, такође, говори о засебним емоцијама које су односне, које круже између тела и дискурса, те на тај начин стварају нове релације које су или укључујуће или искључујуће по одређене заједнице. Страх, мржња, стид или гађење тако активно учествују у обликовању друштвених односа. У темат је уврштен текст о страху („Афективна политика страха“) у ком ауторка преиспитује идеју страха као реакције на објективну опасност и показује како страх постаје афективна политика која производи расне разлике и одржава друштвене хијерархије. Рецимо, „црно тело“ не постаје предмет страха због некаквог унутрашњег својства, већ зато што је већ унапред оптерећено историјом негативних асоцијација. Сара Ахмед показује да је страх повезан и с политиком кретања. Анализира како страх распоређује тела у простору и регулише њихову могућност да се крећу. На пример, жене се упозоравају да буду непрестано опрезне, да избегавају одређена места и време кретања, па јавни простор постаје простор потенцијалне претње, док се простор куће, као приватни простор, показује као безбедно место. У другом делу текста ауторка говори о глобалној политици страха и показује како политички дискурси производе претње и успостављају разлику између наводно угрожених и наводно опасних. Ово анализира у контексту америчке политике након једанаестог септембра, када се страх обликује око фигуре „потенцијалног терористе“, која се потом опет асоцијативно повезује с ознакама као што су „ислам“, „муслиман“ и „фундаментализам“, чиме се оправдавају нови облици контроле и искључивања. Текст Саре Ахмед зато добро скицира однос афекта и дискурса у студијама оваквог типа. Људи знају да је страх од „црног тела“ историјски и политички дискурзивно произведен, али се и даље плаше, јер афекти циркулишу између тела, прелепљују се и стварају телесно знање.

Најзад, студије афекта подједнако настоје да истраже однос политичког и личног и када су у питању позитивна осећања. У том смислу, значајно постаје питање на који начин таква осећања стварају замисао дељеног света или пак како она чине људе везанима за идеологије, системе моћи или уврежене идеје „доброг живота“, чак и онда када постоји знање о њиховој спорности? Посебно битна ауторка у том смислу јесте Лорен Берлант, и њена књига *Cruel Optimism* (*Окрућни ојћимизам*, 2011). Међутим, у темат је укључен текст „A Properly Political Concept of Love: Three Approaches in Ten Pages“ („Истински политички концепт љубави: три приступа на десет страница“, 2011), у ком ауторка полемиче с идејом Мајкла Харта (*Michael Hardt*) о изналажењу афективног принципа који би могао да замени новац као основни принцип који организује друштво. Харт претпоставља љубав као концепт који може на другачије начине да повеже људе, те Берлант испитује досадашње покушаје политичког промишљања љубави. Њена основна теза показује да је проблем у томе што љубав никада није једноставна и чиста како бисмо желели да буде или како би је њена ултимативност испоставила; љубав није супротност нарцисизму, није апсолутно

етичка, ослобођена интереса и никада не може бити ослобођена амбиваленције, односно паралелних „деструктивних импулса и оних који граде свет”. Ауторка зато истиче да је идеја везаности (*attachment*) погоднија јер обухвата ширину искуства, као и због тога што људи остају повезани и кроз солидарност, колегијалност, пријатељство, па и кроз контраст – аверзије и непријатности.

Дакле, савремене студије афекта се опирају теоријским приступима који сложеност људског искуства своде на један концептуални оквир или, у крајњој линији, занемарују само искуство као полазиште теоријског промишљања. Управо због тога је у темат укључен текст о љубави, јер је она привилегована и у њу је мноштво тога већ „уписано”, те се увиди о њој из којих се црпе теоријски и политички потенцијали изналазе у традицији њене репрезентације у култури и књижевности. Студије афекта померају фокус с репрезентација на релације, а овај текст је парадигматичан, јер указује да је теоријско и политичко промишљање смисленије када се узме у обзир најпре то да афективно учествује у обликовању таквог мишљења, а потом и да афекти у сложености свог деловања већ обликују друштвене односе и различите врсте заједништва. Најзад, треба истаћи да су студије афекта и текстови у духу афективног заокрета врло делотворни у културној и политичкој теорији, али да су посебно важни и за развој нових начина читања књижевних текстова. Иако своје полазиште имају у психологији и филозофији, савремене студије афекта су у највећој мери развиле и обликовале управо теоретичарке и теоретичари књижевности и културе, међу којима су нарочито значајне ауторке и аутор чији текстови су део овог темата, а њихова примена у књижевној теорији и интерпретацији не препознаје се само у приступима који се експлицитно позивају на њих, већ у свим научним студијама које смислено разбијају апстрактне категорије и укључују афективне релације у тумачење густих чворишта – „субјекта”, „идентитета”, „језика”, „идеологије”...